

ВПРОВАДЖЕННЯ ПОТЕРПІЛООРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ ВІДПОВІДНО ДО ДИРЕКТИВИ 2012/29/ЄС: ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ

Тетяна ФУЛЕЙ

*кандидат юридичних наук, начальник відділу наукових досліджень
проблем судочинства та науково-методичного забезпечення
суддівської освіти Національної школи суддів України
м. Київ, Україна*

Серед заходів, окреслених затвердженою розпорядженням КМУ від 14.05.2025 № 475-р.¹ Дорожньою картою з питань верховенства права² (далі – Дорожня карта) у межах переговорного процесу щодо членства України в ЄС, передбачено «впровадження потерпілоорієнтованого підходу в кримінальному провадженні відповідно до Директиви 2012/29/ЄС шляхом проведення навчання для представників органів кримінальної юстиції, прокуратури та суду» (п. 252 Дорожньої карти).

Варто зауважити, що потерпілоорієнтований підхід (англ. *victim oriented approach*) – відносно новий концепт для більшості країн західної демократії, зумовлений еволюцією прав жертв злочинів (англ. *victims of crime*) та зміною моделі щодо *victims* в системі кримінальної юстиції³. Директива 2012/29/ЄС⁴, згадана у Дорожній карті, є ключовим документом у цій царині, а захід, наведений у п. 252 Дорожньої карти, спрямований на досягнення Стратегічного результату 2 «Забезпечено ефективне впровадження та дотримання прав жертв злочинів, зокрема, стандартів процесуальних прав у кримінальному провадженні, підтримку та захист жертв, зокрема постраждалих від воєнних та міжнародних злочинів, а також посилено механізми та міжвідомчу

¹ Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 “Основи процесу вступу до ЄС” : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 р. № 475-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text>

² Дорожня карта з питань верховенства права. (2025). URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/UA_Dorozhnya_karta_z_pytan_verhovenstva_prava_2.pdf

³ Victims’ rights as standards of criminal justice. Justice for victims of violent crime. Part I. (2019). European Union Agency for Fundamental Rights, Luxembourg: Publications Office of the European Union. P.15. URL: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-justice-for-victims-of-violent-crime-part-1-standards_en.pdf#page=17&zoom=100,0,0

⁴ Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA (OJ L 315 of 14. November 2012, p. 57). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32012L0029>

координацію у цій сфері» підрозділу 3.8 «Процесуальні права обвинувачених та підозрюваних осіб в кримінальному процесі; права жертв злочинів» розділу «Основоположні права».

Передусім впадає в око термінологічна варіантність та паралельне використання у Дорожній карті термінів (у множині) «жертви» та «постраждали», у той час як підхід, що застосовується відповідно до Директиви 2012/29/ЄС, названо «потерпілоорієнтованим». Саму Директиву 2012/29/ЄС у Дорожній карті схарактеризовано як таку, що «встановлює мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів» (п. 250 Дорожньої карти). Зауважимо, що ця ж фраза з назви Директиви 2012/29/ЄС англійською мовою – *establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime* – у неофіційному перекладі українською мовою, підготовленому Аналітичним центром ЮрФем, викладена як «запроваджує мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів»⁵.

Питання слововжитку, зокрема в законодавстві та офіційних перекладах міжнародних договорів, та взаємного зв'язку понять «жертва», «постраждала особа» та «потерпілий», для яких в англійській мові використовується єдиний термін *victim*, вже висвітлювалося авторкою⁶. З огляду на необхідність розроблення та прийняття законів і підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на приведення у відповідність із Директивою 2012/29/ЄС (п. 250 Дорожньої карти), це питання не лише не втратило актуальності, а навпаки, потребує якнайретельнішого опрацювання, оскільки, як зазначала ще чверть століття тому О. Забужко, «мова і тільки мова велить нам сприймати світ таким, а не інакшим, накидає нам світогляд»⁷. Відтак, слова завжди мають значення. Неможливо вирішити проблему, яку неможливо назвати (англ. *We can't solve a problem we can't name*)⁸.

Як відомо, усталеним в законодавстві України, зокрема Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК)⁹, є поняття «потерпілий» на позначення процесуального статусу особи.

⁵ Директива 2012/29/ЄС Європейського парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 року, що запроваджує мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів, а також змінює рамкове Рішення Ради 2001/220/ІНА. Переклад українською мовою. URL: <https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2023/09/%D0%94%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0-2012-92.pdf>

⁶ Фулей Т. І. (2023). Доступ до правосуддя жертв війни в Україні. *Альманах права. Трансформація законодавства України в сучасних умовах*. Випуск 14. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. С. 395-404.

⁷ Забужко О. (2001). Мова і влада. В кн.: Забужко О. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика 90-х. Вид. 2-ге, виправлене. Київ: Факт. С. 103.

⁸ Fulmer, S. (2022). The Power of Naming the Problem. Jul 28, 2022. URL: <https://stevenfulmer.com/the-power-of-naming-the-problem/>

⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

Поки що чинний КПК не містить таких термінів, як «жертви злочинів» чи «постраждалі від воєнних та міжнародних злочинів», які є у Дорожній карті. З іншого боку, КПК містить термін «особа, постраждала від домашнього насильства» (у ч. 6 ст. 194 КПК; цією частиною КПК доповнено згідно із Законом № 2227-VIII від 06.12.2017).

Директива 2012/29/ЄС встановлює мінімальні стандарти і не порушує прав обвинуваченої, підозрюваної чи визнаної винуватою особи. Серед основних приписів Директиви 2012/29/ЄС, які потребують законодавчого врегулювання в Україні, є розширення доступу до інформації (англ. *access to information*) – варто зауважити, до слово *information* згадується у ній понад 50 разів; сама мета цієї Директиви полягає в тому, щоб забезпечити жертвам злочинів належну інформацію, підтримку та захист, а також можливість брати участь у кримінальному провадженні. Йдеться необхідність деталізації інформації, що надається жертвам злочинів, зокрема, з моменту першого контакту з компетентним органом (ст. 4), що містить розлогий перелік (починаючи з типу підтримки, яку вони можуть отримати і від кого, і завершуючи як і за яких умов можуть бути відшкодовані витрати, понесені внаслідок їх участі у кримінальному провадженні), але також інформації про стан кримінального провадження (ст. 6), у т.ч. про звільнення або втечу правопорушника (п. 5 ст. 6 Директиви 2012/29/ЄС).

Іншим аспектом є удосконалення методології проведення індивідуальної оцінки вразливості та ризиків повторної та вторинної віктимізації. Варто зауважити, що необхідність законодавчого закріплення уникнення вторинної віктимізації у кримінальних провадженнях у справах, що стосуються домашнього насильства та насильства щодо жінок та внесення відповідних змін до КПК обговорювалося експертним середовищем серед інших законодавчих ініціатив у контексті ефективного впровадження механізмів, передбачених у Стамбульській конвенції¹⁰. Так, серед законодавчих пропозицій, підготовлених Національною школою суддів України у відповідь на запит Урядової уповноваженої з питань гендерної політики у липні 2022 року, були такі: на виконання ст. 56 Стамбульської конвенції доповнити ч. 1 ст. 56 КПК новими пунктами, які б передбачали серед прав потерпілого також забезпечення заходів для захисту приватного життя та репутації у справах, що стосуються домашнього насильства та насильства щодо жінок та забезпечення уникнення контакту між жертвами та підозрюваним, обвинуваченим в приміщеннях суду та органів досудового розслідування та надання

¹⁰ Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Конвенцію ратифіковано із заявами Законом № 2319-IX від 20.06.2022). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text

можливості давати свідчення без особистої присутності підозрюваного, обвинуваченого у справах, що стосуються домашнього насильства та насильства щодо жінок. Ці пропозиції були зумовлені, серед іншого, визнанням Європейським судом з прав людини порушення ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у справі *Y v Slovenia* (заява № 41107/10)¹¹. Ураховуючи, що сфера дії Директиви 2012/29/ЄС є значно ширшою порівняно зі Стамбульською конвенцією (йдеться про предметну, а не територіальну сферу дії), і що індивідуальна оцінка потреб відповідно до Директиви повинна проводитись завжди, відтак уникнення вторинної віктимізації стосується не лише потерпілих від злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, а значно ширшого кола осіб (жертв злочинів відповідно до Директиви 2012/29/ЄС).

З огляду на обсяг прав, гарантованих Директивою 2012/29/ЄС, видається недостатнім їх закріплення у національному законодавстві шляхом внесення змін та доповнень лише до ст.ст. 55-56 КПК, особливо зважаючи на нетотожність за змістом поняття «потерпілий» у матеріальному кримінальному праві та у кримінальному процесі, про що зазначила Велика Палата Верховного Суду¹². Високоймовірно, що використання у Дорожній карті термінів «жертви» як відповідника *victim* зумовлене не лише традицією офіційного перекладу міжнародних договорів українською мовою, але й прагненням вийти за межі кримінально-процесуального розуміння поняття «потерпілий». Однак без урегулювання питання, яке ж термінопоняття є українським відповідником *victim*, досягнути впровадження вимог Директиви 2012/29/ЄС в національну практику буде вкрай складно.

¹¹ *Y v Slovenia* (2015), рішення ЄСПЛ, заява № 41107/10. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-163046> en <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-154728>

¹² Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.01.2019, справа №439/397/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79298600>